

Voorwoord

Justitiële verkenningen heeft enige jaren geleden afzonderlijke themanummers gewijd aan juridische beroepen zoals notaris en gerechtsdeurwaarder. Destijds waren dat – meer dan nu – typische ambtsdragers: particulieren die bij wet exclusief speciale taken toebedeeld hebben gekregen. Ook de beroepsuitoefening is aan wettelijke regels gebonden, evenals aan regels die door de betreffende beroepsorganisatie worden gehandhaafd. Door een systeem van vaste tarieven en vestigingsbeperkingen waren de onderlinge verhoudingen collegiaal en bleef de concurrentie beperkt. Sindsdien is er veel veranderd. Tarieven werden vrijgelaten, allerlei beperkingen opgeheven. Deze maatregelen maakten deel uit van een veel bredere trend om marktwerking in allerlei sectoren te stimuleren. Groeiende concurrentie, internationalisering en schaalvergroting hebben ertoe geleid dat de ‘hybride’ ambtsdrager van tegenwoordig meer dan ooit in de eerste plaats ondernemer is. Maar commercialisering en behartiging van het publieke belang lijken soms op gespannen voet met elkaar te staan. Dit wordt geïllustreerd door de recente discussie over een no-cure-no-pay-betalingsstelsel voor advocaten. Een dergelijk stelsel is de huidige regering duidelijk een stap te ver. Een andere interessante ontwikkeling is dat traditionele privileges zoals het verschoningsrecht, die verband houden met het vertrouwelijke karakter van de dienstverlening, ter discussie komen te staan.

In deze aflevering van *Justitiële verkenningen* staat de vraag centraal of en hoe de beroepsethiek onder invloed van marktwerking aan het veranderen is. Naast de advocaat, de notaris en de gerechtsdeurwaarder krijgen ook de accountant en de belastingadviseur aandacht. Ook dit zijn particuliere ondernemers die geacht worden zich in hun werk zodanig onafhankelijk op te stellen, dat zij in hun dienstverlening aan de cliënt het publieke belang meewegen.

Niemeijer en Ter Voert leiden het thema in met een beschrijvende analyse van de veranderingen in de beroepsuitoefening van advocaten, notarissen en gerechtsdeurwaarders en de ethische dilemma's die als gevolg daarvan zijn ontstaan. De auteurs noemen de toenemende commercialisering, internationalisering en specialisatie alsmede de trend naar grotere, interdisciplinaire kantoren en meer heterogeniteit binnen deze beroepen. Juridische beroepen produceren ‘vertrouwensgoederen’. Omdat cliënten over minder informatie beschikken dan de

dienstverleners is er sprake van informatie-asymmetrie en kunnen zij de kwaliteit van de geboden diensten moeilijk zelf beoordelen. Regulering door een wettelijk monopolie en disciplinaire systemen zoals beroepsregels en tuchtrecht moeten de cliënt beschermen tegen opportunistisch gedrag. De genoemde veranderingen zetten de beroepsethiek echter zodanig onder druk dat traditionele reguleringsmechanismen niet effectief genoeg lijken om wangedrag te voorkomen of aan het licht te brengen.

Het artikel van Lankhorst en Nelen laat zien dat beroepsethiek en tuchtrecht alléén onvoldoende bescherming bieden tegen het risico dat advocaten en notarissen betrokken raken bij criminele praktijken. De auteurs bespreken de aard en omvang van ongeoorloofde banden tussen deze beroepsgroepen en criminelen. Het aantal zaken waarin advocaten en notarissen verwijtbaar betrokken blijken te zijn bij georganiseerde misdaad is vrij klein. De gegevens over verwijtbare betrokkenheid zijn weliswaar gebaseerd op incidentele gevallen, maar laten duidelijk zien dat de specifieke kenmerken van het beroep van notaris en advocaat het voor criminelen aantrekkelijk maken gebruik te maken van hun diensten. Een advocaat of notaris kan zorgen voor financiële geloofwaardigheid en een fatsoenlijk imago en daarmee voorkomen dat criminele praktijken de aandacht trekken van politie en justitie. Onder de mantel van legitieme vertrouwelijke interacties tussen professionele dienstverleners en cliënten kunnen ongeoorloofde connecties schuilen. Gevallen van verwijtbare betrokkenheid van advocaten bij criminele activiteiten hebben in Nederland tot nu toe betrekking op verschillende vormen van assistentie bij witwaspraktijken, het ongeoorloofd doorgeven van vertrouwelijke informatie en het intimideren van getuigen. Bij notarissen is verwijtbare betrokkenheid vastgesteld bij transacties op de vastgoedmarkt, de oprichting van rechtspersonen als dekmantel voor criminele activiteiten en bij frauduleuze praktijken die het witwassen van geld mogelijk maken. Over het algemeen zijn de notarissen in deze gevallen niet als medepleger of medeplichtige aan te merken, maar nemen zij een onvoldoende kritische houding in tegenover de informatie die de cliënt hun verschaft.

De bijdrage van Laclé is geheel gewijd aan de beroepsethiek van de Nederlandse notaris. De auteur omschrijft de notaris als een openbaar ambtenaar met een exclusieve bevoegdheid om authentieke akten af te sluiten ter waarborging van de rechtszekerheid en rechtsbescherming van burgers. Tegelijkertijd oefent de civiele notaris zijn beroep

uit als een ondernemer. Met de inwerkingtreding van een nieuwe notariswet vijf jaar geleden zijn de vaste tarieven en vestigingsbeperkingen afgeschaft, met als gevolg een toegenomen differentiatie van tarieven en veranderingen in het patroon van vraag naar en aanbod van notariële diensten. De vraag is of ook de notariële ethiek veranderingen heeft ondergaan. Notarissen zelf menen dat de geldende gedragsregels minder goed worden nageleefd. De balans tussen publieke taken en de eisen die het ondernemerschap stelt is verstoord, met dien verstande dat commerciële belangen de doorslag geven. Publieke waarden als zorgplicht en kwaliteitsbewaking verdwijnen naar de achtergrond, de notaris is steeds meer in de eerste plaats ondernemer. Deze ontwikkelingen kunnen niet enkel worden toegeschreven aan veranderingen op de notariële markt. Tegelijkertijd is duidelijk dat er binnen de beroepsgroep weinig wordt gedaan om naleving van de gedragsregels te stimuleren, afgezien van tuchtrechtelijke disciplinaire maatregelen. Om de uitoefening van publieke taken en de handhaving van de traditionele ethiek te verzekeren zouden notarissen meer energie moeten steken in zelfregulering middels intercollegiale toetsing en controlemechanismen op kantoorniveau. Jongbloed gaat vervolgens in op de veranderingen in de beroepsuitoefening en ethiek bij gerechtsdeurwaarders. Tot de inwerkingtreding van de nieuwe gerechtsdeurwaarderswet in 2001 konden gerechtsdeurwaarders slechts opereren in het district van vestiging. Tegenwoordig is heel Nederland hun werkterrein. De auteur wijst op ongewenste neveneffecten van de toegenomen concurrentie: meerdere gerechtsdeurwaarders uit verschillende steden zullen beslag leggen op meer goederen om de claim van hun opdrachtgever te verzilveren. Het gevolg is dat kredietverleners minder bereid zijn om de debiteur uitstel te verlenen bij de terugbetaling. Als zij uitstel verlenen zonder beslag te leggen op de goederen van de debiteur zullen immers andere crediteuren dat wellicht doen. Gerechtsdeurwaarders bevinden zich daarom soms in een ethisch dilemma als zij uit eigen ervaring weten dat de debiteur de schuld op korte termijn zal betalen: beslag leggen op zijn goederen leidt tot hogere kosten, maar geen beslag leggen kan betekenen dat de debiteur zijn bezitting wordt ontnomen. Een ander dilemma is dat de verkoop van de goederen soms erg weinig opbrengt en de kosten verbonden aan de verkoop niet of nauwelijks dekken. Hoewel er alle aanleiding is de nieuwe wet kritisch te beoordelen lijkt een aanpassing op korte termijn onwaarschijnlijk. Schilder en Nuijts schetsen de ethische dilemma's die een accountant

kan tegenkomen in zijn werk. De auteurs gaan in op de schandalen bij Enron en Ahold, die twijfels hebben opgeroepen over de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van accountants. De publieke onvrede over de rol van accountants is gegrond op de vooronderstelling dat de accountant moet handelen in het algemeen belang, terwijl hij in de praktijk te maken heeft met verschillende belangen, zoals die van zijn eigen kantoor, van de opdrachtgever en van hemzelf.

In het laatste artikel van Grotenhuis staat de positie van de belastingadviseurs centraal. De auteur stelt de vraag of belastingadviseurs andere belangen zouden moeten dienen dan slechts de belangen van hun cliënt. In een recent voorstel voor een onderlinge gedragscode lijkt de Belastingdienst ervan uit te gaan dat adviseurs hun cliënt niet zullen wijzen op mazen in de wet. In ruil daarvoor zijn belastinginspecteurs bereid tot overleg vooraf over de fiscale consequenties van transacties en tonen zij een grotere bereidheid tot compromissen over lopende aanslagen. Hoewel de belangrijkste beroepsorganisaties van belastingadviseurs het idee van de hand hebben gewezen, laat het ministerie van Financiën het plan nog niet varen. In de komende jaren zal door een aantal grotere ondernemingen een soortgelijk voorstel worden gepresenteerd. Het gaat hier om een nieuwe strategie gericht op samenwerking tussen de Belastingdienst en 'betrouwbare' ondernemingen in de hoop dat deze benadering een stimulans zal betekenen voor de buitenlandse investeringen in Nederland.

M.P.C. Scheepmaker